

Світлана Барабаш,

Ольга Бурко

ПОЛІЛОГ ПЕРЕКЛАДАЧІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОНТОЛОГІЇ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ІГОРЯ КОСТЕЦЬКОГО

Анотація. Суперечливі тенденції перехідного характеру порубіжних епох мають вплив на тенденції розвитку світової літератури, зокрема перекладної. У виступі досліджено полілог перекладачів Ігоря Костецького – Григорія Кочура – Дмитра Паламарчука, який тривав упродовж 1067–1972 рр., крізь онтологію творчого мислення І. Костецького.

Summary. Contradictory tendencies of transitional character of frontier epochs have influence on tendencies of development of world literature, in particular translated. The article examines the polylogue of translators of Ihor Kostecki - Hryhoriy Kochur - Dmytro Palamarchuk, which lasted from 1067 to 1972, through the ontology of I. Kostecki 's creative thinking.

Ключові слова. Генезис творчого мислення, «На горі», псевдонім, театралізована містерія, артефакт, полілог перекладачів.

Keywords. Genesis of creative thinking, "On the mountain", pseudonym, theatrical mystery, artifact, polylogue of translators.

Порубіжні епохи характеризуються суперечливими тенденціями перехідного характеру, що знаходить відображення у розвитку світової літератури. Здійснений нами аналіз витоків, джерел, чинників художнього світогляду Ігоря Костецького, сукупності його літературних контактів, творчих пошуків, експериментів, власних бачень розвитку як української, так і світової перекладної літератури, епістолярію дав можливість з'ясувати специфіку впливу суспільно-літературного фону на формування митця, визначити характерні риси творення його особистості та презентації самого себе у світі. Особливо цінними вважаємо прижиттєві артефакти І. Костецького: листування з Григорієм Кочуром [7, 8], його власні спогади [2]. Історіографію творчості І. Костецького становлять праці М. Р. Стерха [13, 14], Ю. Барабаша [1], І. Дзюби [3], М. Шлеймовича [15], М. Геркалюка [2], О. Шуткевич [17] тощо.

Метою статті є дослідження онтології творчого мислення Ігоря Костецького, формування його як перекладача та мистецьких взаємодій із Григорієм Кочуром та Дмитром Паламарчуком на тлі літературного розвою.

Письменник, драматург, перекладач, історик літератури, есеїст, мистецтвознавець, один із фундаторів української модерністської літератури, видавець, режисер, найзагадковіша постать ХХ століття. Його називають автором «мистецького безвізу». Його творча спадщина налічує 20 томів неопублікованих досі для широкого загалу творів. Ігор Вячеславович Мерзляков, Юрко, Ігор Костецький, Юрій Корибут, «Леопард». Хто він? Людина, яка не сприймала власне ім'я, змінила прізвище, а 1938 р. став неї став визначальним, окресливши чіткий вектор дій. Такою подією стало утворення незалежної Карпатської України. Мерзляков із цього моменту позиціонує себе як українця: «Я увірував у Галичину. Я увірував в неї як у носія тієї революції, яка завжди здавалася мені єдинооправданою революцією: революція, що навіки звільнила б людський інтелект від обов'язку нагинатися й кривитися перед зовнішнім щоднем» [2].

Дослідники біополів вважають, що у Вінниці є два потужні енергетично протилежних полюси: позитивні випромінювання зафіксовані на місці Музею М. І. Пирогова, а негативні – на ставці Гітлера. Саме у цьому місті над Бугом, точніше у старій його частині (Старе місто) пройшли дитячі та юнацькі роки Ігоря Костецького.

В одному з листів від 27.04.1968 до Г. П. Кочура, де письменник просить посприяти брату у публікації статті про Гріна, натрапляємо на інформацію: «Його адреса:

м. Вінниця, вул. Маяковського, 55,

Андрій Вячеславович Мерзляков.

Він живе разом з батьком. Батько Вячеслав Іванович, родом з Башкирії, але його ще за студентських років українізував у Києві Микола Лисенко, у хорі якого він співав басом. Тепер він заслужений учитель республіки, пенсіонер, але працює й далі у вінницькому музичному училищі і

підготував до друку книгу спогадів про педагога-вокаліста Олену Муравйову. Знав він особисто і Леонтовича» [7, с. 31].

Це друга (наступна) адреса, в якій мешкала родина Мерзлякових. Першою ж була: Нагірна, 21, що знаходилася над Бузьким порогами. У роки Української революції родина Мерзлякових переїхала з Києва до Вінниці, де на лівому березі Південного Бугу батько Наталії Костецької (матері Ігоря Костецького) спорудив собі будинок. Молодший брат Ігоря Андрій Мерзляков згадував: «Будинок діда і справді був повним контрастом до хатинок аборигенів. Він містив у собі сім кімнат унизу і восьму – мезонін, який завершувався дерев'яним списом на кшталт запорізького списа. Покритий будинок був енергітом – тонкою квадратною черепицею. Будинок мав простору кухню з плитою і піччю, у якій часом випікали хліб, а що вже великодні паски, то вже й казати нічого. Хіба що поросята не гостювали у тій печі» [2].

У будинку було два коридори, меншим з яких можна було пройти від ганку до їдальні, а великий з'єднував їдальню з кухнею і коморою для продуктів. Під ним був змурований маленький льох для молочних продуктів і фруктів для щоденного вжитку. На мезонін треба було підніматися стрімкими дерев'яними сходами, до нього був приліплений схожий на ластівчине гніздо бетонний балкончик, який виходив на Південний Буг. Цей дерев'яний будинок був прикладом українського модерну. Ескіз цього будинку створив відомий художник Василь Кричевський. Маєток був обсаджений фруктовими садами, березовими і липовими алеями. У народі помістя називали «дачею Костецького», де «пани запрошували людей на музичні вечори». Тут відбувалися літературні заходи, йшли вистави, поціновувачі культурних традицій влаштовували мистецькі посиденьки. Саме тут пройшло дитинство Ігоря Мерзлякова, який відгукувався на ім'я Юрко, формувався він як цілісна, творча особистість, із власним баченням подій, мистецького руху. Костецькі об'єднали довкола себе вінницьку інтелігенцію з 1919 по 1927 роки, до того періоду, поки такий спосіб життя не почав вважатися підозрілим для радянської політичної системи. Саме тоді

родина обміняла свій будинок на простіший, теж на Старому місті, але вже на вулиці Маяковського.

Генезис творчого мислення Ігоря Костецького доволі цікавий і складний. Народився у творчій родині професійних співаків В'ячеслава Мерзлякова («українізованого росіянина», родом із Башкирії) та Наталії Костецької (українки зі старовинної шляхетної родини, яка вела свій родовід від Корибута Ольгердовича). У дитинстві разом із братом слухав оповіді Марії Костецької (баби Маші) про 10–12-ти літнього хлопчика Назара, який мандрував світом, це були перші знання з географії, згодом бабуся навчала арифметиці й читанню. Олена Костецька (тітка Ляля), за спогадами Андрія Мерзлякова, була «войовничою націоналісткою», винятково на основі праць Грушевського формувала у братів знання з історії України. Наталія Костецька виступала солісткою в хорі, який співав і в церкві. Супроводжуючи маму до храму, Ігор пройнявся обрядом богослужіння і навіть деякий час прислужував кліриком. Такий релігійний вплив був настільки органічним, що брати і вдома під маленьким столиком обладнали вівтар з іконостасом і правили уявні служби. Згодом це захоплення переросло в інтерес до театру. Відвідуючи з братом дитячі вистави у театрі, завжди цікавився життям за лаштунками. Малий Юрко й сам часто імпровізував: убирався в хустки, шарфи, накручував чалму, зображаючи турецького пашу, маркіза чи чарівника. Іноді виголошував якийсь монолог, а на питання про те, що це означає, ніяково відповідав: «Це так собі, п'єса» [2]. Шкільну освіту розпочав у Вінниці: СШ № 7 (нині № 11), потім СШ № 1 (нині № 8) [15].

І. Костецький для здобуття освіти виїхав з Вінниці, повернувся у 1940 р. Наступного року був мобілізований до радянської армії. Під Вінницею потрапив в оточення, повернувся додому. Під час окупації викладав у фармацевтичному інституті, був редактором дозволеної німецькою окупаційною владою газети «Вінницькі вісті», публікуючи матеріали з питань мистецтва, культури, вірші, переклади. У статті «Принципи

українства» писав: «Ми єдині, ми – кияни, галичани, полтавці, слобожани, буковинці, донці, кубанці, степовики, запорожці, мусимо діяти в одне. Відчувши нашу національну спільність, мусимо вишикуватися непохитною лавою і тоді далі вперед, до вершин, до всеукраїнства» [2].

У ті роки приймає доленосне рішення: Ігор Мерзляков стає Ігорем Костецьким. Відмова від батькового російського прізвища стає кроком на шляху до сприйняття себе українцем.

У 1941 році у Вінниці познайомився з представниками похідних груп Організації Українських Націоналістів і певний час співпрацював із націоналістичним підпіллям, отримав першу в житті нагоду вільно друкувати свої україномовні тексти. Усі ці факти свідчили про народження свідомого українського письменника та діяча культури Ігоря Костецького. На основі тих вражень митець почав роботу над романом «Мертвих більше нема» (незавершений), підписавши його псевдонімом Гліб Подольський.

Восени 1942 року І. Костецький добровільно їде в якості оstarбайтера до Німеччини замість своєї подруги Ади, яка потрапила до списку майбутніх працівників із Вінниці. Виконував роботи на шахтах поблизу Бохума, пізніше був кельнером. Достеменно не відомо, як саме звільнився з примусової праці на шахті, але вже влітку 1945 року працював у газеті «Час» у німецькому місті Фюрт. Уперше як офіційним прізвищем підписує твори «G. Kostetzky». У тому самому місті у колах української еміграції повоєнної хвилі разом із Іваном Багряним, Віктором Петровим, Юрієм Косачем, Іваном Майстренком та Юрієм Шерехом засновує Мистецький український рух, що зробило можливим «малий ренесанс» української літератури 1940-х років.

Після війни залишився у Західній Німеччині у місті Швайкгайм. Перебуваючи в еміграції, відчуваючи генетичний зв'язок із місцем, землею, будинком, родиною, заснував видавництво, яке мало назву «На горі» на честь дідової хати у Вінниці. Назва свідчить не про показне домінування над кимось, а «проявляє аристократизм європейського духу–відчуття спорідненості з рідною землею. І парадокс у тому, що таке місто як Вінниця

змогло виховати європейського письменника без палацових віл, а просто в насправді затишному українському дерев'яному будинку» [5]. Наче життєве кільцювання простежується: назва видавництва вказує на початок і кінець, їх витоки, взаємозалежність, взаємозумовленість, дідівську хату, становлення, власний мистецький розвій, тодішні реалії життя.

Деякі із видань «На горі»—це класичні, а то й досі неперевершені раритети українського книговидавництва, а зокрема: перше повне видання перекладів усіх Шекспірових сонетів у перекладі Костецького (1958 р.), найповніша в свій час (в будь-якій мові світу) добірка перекладів і канто Езри Павнда (знову в перекладах Костецького, 1960 р.), монументальне двотомне видання віршів Стефана Георге в перекладах Костецького та Олега Зуєвського тощо. Трохи раніше він творить, редагує, наповнює змістом ілюстрований журнал «Україна і світ». У 1960-х роках завершує літературну редакцію першого повного україномовного перекладу Біблії, який вийшов у світ у 1966 р. в Римі у видавництві о. Василяян [14].

Шлях входження І. Костецького в українську, світову літературу й онтологія його поезики досить складні, як і сама епоха, наповнені такими значущими подіями як Українська революція, утворення незалежної Карпатської України (хоча й короткотривале), Перша світова війна, еміграція. Понад 20 років перебував «під опікою» КДБ.

У глибоко осмисленій та чітко сформульованій концепції життєвої місії Костецького центральне значення має його, в суті своїй релігійне розуміння культури та творчості і їхнього настільки органічного поєднання з усіма аспектами життя людини, що сам процес життя неможливо розуміти інакше, ніж як безперервний творчий акт і єдиний справжній мистецький твір людини, найосновнішим аспектом якого є акт створення, чи то пак «відкриття» своєї неповторної особистості: «...є постійне плекання в собі внутрішнього божества, що вільно й без перешкод стикається з божеством зовнішнім, це непомітний перескок людського в божественне й божественного в людське... це побожна й разом з тим смілива віра в те, що в

цьому світі зір, електронів, руху та болю людина є співтворцем» [4]. Лише завдяки такій докорінній творчій дії, за Костецьким, людина може, у її мікроскопічному вимірі, стати співучасником процесу Божого формування всесвіту [14].

Ігор Костецький сприймав увесь світ як всеохоплюючу безмежну театралізовану містерію. Особливо переймався донесенням праць В. Шекспіра до українського читача, відображенням вічних творів генія в українській мовній стихії. Активно налагоджував мистецькі контакти з представниками творчої інтелігенції. Зокрема, цікавим є листування з Григорієм Кочуром.

Як зазначає дослідниця Марія Кочур, листування між двома перекладачами тривало з грудня 1967 року до лютого 1972 року, періоду, коли Г. Кочуру заборонили спілкуватися з друзями з-за кордону. В епістолярії простежується творча біографія митців, розширення творчого діапазону. Перекладачі активно обмінювалися літературою, налагоджували літературні зв'язки, обговорювали літературні новинки, сприяли один одному у реалізації творчих намірів. Так, Г. Кочур, працюючи над виданням «Осінніх пісень» різними мовами, звертається до І. Костецького із проханням дістати йому німецькі переклади Верлена. Працюючи над перекладами «Гамлета» В. Шекспіра, митці обговорюють уже переклади, що вже існували. У процесі такого спілкування й була віднайдена перлина української перекладної літератури «Гамлет» Леоніда Гребінки.

Із 1972 р. обмін листами уповільнився. Цензура знімала в пресі імена Г. Кочура, М. Лукаша, їх перестали друкувати. Відтак драгомани застосували, за висловом М. Коцюбинської, «Винахідливу тактику боротьби з диктатом цензури... [Г. Кочур] “Позичав” своє ім'я (коли воно ще було “прохідним”) тим, чиє ім'я не надавалося до друку, як от Є. Сверстюкові для вступної статті до однотомника творів Гете 1969 р.» [10, с. 71].

Здогадно, друзі-перекладачі «позичали» власне ім'я Григорієві Кочуру. Наприклад, у «Кур'єрі Кривбасу» (2009 р.), який надала для дослідження

науковець Оксана Супронюк, Марко Роберт Стех долучився до полілогу перекладачів. Дослідник уперше опублікував уривок листа Дмитра Паламарчука до Ярослава Матвіїшина за недатованим машинописом, що зберігся в архіві І. Костецького. У ньому «відомий перекладач» (за *Марком Робертом Стехом*) висловлює свої зауваги про переклади І. Костецького.

Імовірно, Марко Роберт Стех не ознайомився з двотомником «Література та переклад» (2008 р.) на момент підготовки публікації до друку, хоч видання здобуло першість у Всеукраїнському рейтинзі «Книжка року'2009» у номінації «Критика, біографії, мемуари». У виданні є стаття «Про переклади Ігоря Костецького». Марія Кочур у розвідці від 2018 р. інформує, що знайшла її в архіві літературного приватного музею Григорія Кочура в Ірпені й підготувала до друку [7, с. 30].

Так що найновіша публікація Марії Кочур дає підстави поставити крапку над і. Відгук на переклади Ігоря Костецького, опублікований у «Кур'єрі Кривбасу» (2009 р.), ідентичний зі статтею Григорія Кочура, що включена до двотомника «Література та переклад». Обидві праці належать перу Григорія Кочура. Здогадно, Марко Роберт Стех використав ім'я Дмитра Паламарчука в публікації 2009 р. як відлуння співпраці Ігоря Костецького з українськими перекладачами з «Ірпінського Парнасу». Знаходимо згадки про Дмитра Паламарчука в листуванні Ігоря Костецького з Григорієм Кочуром.

Олеся Лазаренко знайшла в Архіві Дослідницького Центру Східної Європи при Бременському університеті (Forschungsstelle Osteuropa an der Universität Bremen) листи Ігоря Костецького, адресовані Григорієві Кочуру [8]. Вони охоплюють часовий проміжок від 1967 до 1972 рр. Ім'я Дмитра Паламарчука згадано в п'яти кореспонденціях. Лист від 27 квітня 1968 р. надісланий із Німеччини, належить перу Ігоря Костецького, чотири інші – перу Григорія Кочура (від 12 грудня 1967р.; від 7 січня 1969 р., від квітня 1968 р., від 20 жовтня 1971 р.) й надіслані з Ірпеня. Подаємо уривки листів у таблиці 1.

Ім'я Дмитра Паламарчука в листуванні
Ігоря Костецького з Григорієм Кочуром

№ з/п	Листи Григорія Кочура (за Марією Кочур)	Листи Ігоря Костецького (за Олесєю Лазаренко)
1	<i>Ірпінь, 12.XII.1967 ...Крім сонетів, читав ще уривки з Гамлета. Надзвичайно талановито (хоч і по одеському). Чи Ви закінчили переклад? Чи друкували його ще де? Захлинались від захоплення також Лукаш і Паламарчук</i>	
2	<i>У квітні 1968 року ...Вас вітають Лукаш, Паламарчук і Драч</i>	<i>від 27 квітня 1968 р. ...16 травня пішли до Вас дві збірки Сен Жон Перса (одна – двотомова) і ще два примірники моєї шекспірівської розвідки з присвятами Лукашеві та Паламарчукові...</i>
3	<i>7. 01.1969 Щодо білорусько-російського [словника] – боюсь, що це буде важко. Вийшов він 1962 року і уже розійшовся. Навесні минулого року я його з великими труднощами дістав у Мінську для Паламарчука</i>	
4	<i>20.10.1971 ...1964 рік був для мене поганий, я збирався подорожувати на той світ, лежав ціле літо. Мав лейбмедика (тоді ще Коротич не взяв розлуки з медициною... А потім, трохи пізніше, дозволив мені Коротич раз на тиждень робити недовгі променади в Київ – під конвоєм (конвоювали мене Лукаш і Паламарчук)...</i>	

Отже, вдалося виявити лист-відповідь Ігоря Костецького, датований 27 квітня 1968 р., де згадується Дмитро Паламарчук. Розглядаємо його як зразок побутового листа.

За спостереженням Галини Мазохи, «епістолярій вітчизняних письменників позначений прагненням вийти за вузькі межі інформативно-побутового листа» [12, с. 86]. Відтак науковець виокремила художній лист, окресливши його як «образне ціле» [12, с. 84]. «Відгук на відгук [Ігоря Костецького] (як лист до Дмитра Паламарчука, 14 січня 1977, із Швайкгайму)» вважаємо взірцем такого листа. Марко Роберт Стех уперше опублікував його у «Кур'єрі Кривбасу» за недатованим машинописом, що зберігся в архіві Ігоря Костецького. Він адресований «Паламарчукові, хоча, найімовірніше, передан[ий] за посередництвом третіх осіб» [13, с. 167–173]. Порівняємо поради Григорія Кочура (як установлено) до перекладів Ігоря Костецького й відповідь на них. Полілог розпочав Григорій Кочур зауважив: «...трохи більше слід прагнути природности вислову. Якщо, наприклад, у мові є "незабаром" і "небавом", то не конче вдаватися до контамінації й викручувати своє "небаром" ("Поспільна пісня"). Можна було сміливо написати "небавом", тим паче, що й первотвір не вимагає неологізму [13, с. 163]. Ігор Костецький продовжив полілог, обґрунтувавши свій вибір лексем: «"Небаром" у "Сапаті" з "Поспільної пісні" – не контамінація, ані неологізм. Слово це перекладач багато разів чув у житті й зустрічав у книжках. Під цю хвилю він не може проілюструвати його у цій формі, але може навести, як воно засвідчене у формі "небарно": НЕБАРНО, присл., діал. негайно. ...– суворий наказ, щоб небарно вертались (хлопці) до Києва. (Вас, Вибр., 1954, 279). Словник української мови. Том п'ятий. Н – О. Видавництво "Наукова думка", Київ, 1974. – С. 246. Крім усього, у фрагментарному двовірші "хай і кине ранчо він вернеться небаром "небавом", як на перекладачеве вухо, розм'якшило б закінчення, на "небаром" спинився він саме із-за "р", аби врівноважити ним два інші "р": на початку цього рядка й у попередньому. До речі, замість "Поспільна пісня" чи не було б для "Канто хенераль" ще краще "Посполита пісня"? Наприкінці: критичні зауваження наштовхнули перекладача багато на що і багато до чого спонукали. Подяка

його прямо пропорційна до шабля спричиненого цими зауваженнями поживлення його діяльності» [13, с. 167].

Як бачимо, епістолярний полілог дослідника, критика й автора перекладів позначений особливістю «мовомислення перекладачів» (як засвідчує Тарас Шмігер, термін увів Ігор Костецький) [16, с. 124]. Можемо констатувати, що полілог перекладачів Ігоря Костецького – Григорія Кочура – Дмитра Паламарчука тривав упродовж 1967 – 1972 рр. у формі листів. Сьогодні знято кордони між перекладачами та дослідниками їхніх здобутків.

Отже, онтологія творчого мислення Ігоря Костецького складна, як і сама епоха, в яку він творив, ретельне вивчення епістолярної спадщини митців дозволяє об'єктивно і виважено досліджувати світоглядні позиції, тенденції розвитку перекладної літератури, мистецьких зв'язків і впливів.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю. *Enfant Terrible*, або «інший» посеред більшості (Ігор Костецький, на шляху до української моделі модернізму) // Слово і Час. 2018. № 8. С. 3–18.
2. Геркалюк М. «Довести українську до меж і поза межі одним зосередженим ударом»: історія недооціненого інтелектуала Ігоря Костецького // Вежа. 13 червня 2018.
3. Дзюба І. Костецький Ігор // Енциклопедія сучасної України : <http://esu.com.ua> (Дата звернення 20.10.2020).
4. Костецький І. Що таке романтизм // Український Вісник. Берлін. Ч. 4 (128). 12.03.1944.
5. Костецький оголошує «мистецький безвіз» // День. 11 травня 2018.
6. Кочур Г. Література та переклад: Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю: У 2 т.–К. : Смолоскип, 2008, т. 1, с. 205–206.

7. Кочур М. Євроінтеграція «по-Кочурівськи», або деякі сторінки літературних зв'язків України та Європи 1960–1970-х років (на основі листування Григорія Кочура та Ігоря Костецького) // Іноземна філологія. 2014. Вип. 127. С. 26–43.
8. Кочур М., Лазаренко О. Віднайдені архіви або нові знахідки в листуванні Григорія Кочура до Ігоря Костецького // Рукопис.
9. Коцюбинська М. Листи і люди; роздуми про епістолярну творчість.–К. : Дух і літера, 2009.–с. 584; портр.–(Бібліотека Шевченківського комітету).
10. Коцюбинська М. Тихий стоїцизм Григорія Кочура // Слово і Час. 2009. № 6. С. 6–75.
11. Кузьменко В. І. У всесвіті слова: літературно-критичні студії. – Київ : Друге дихання, 2018. – 684 с. фото.
12. Мазоха Г. Приватні кореспонденції письменників як об'єкт літературознавчого дослідження // Теоретична і дидактична філологія : Зб. наук. праць. Вип. 7, Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 76–89.
13. Стех М. Р. Оглянувшись на півстоліття... Ігор Костецький про літературу модернізму // Кур'єр Кривбасу. 2009. № 230–231. С. 159–173.
14. Стех М. Р. Ігор Костецький: начерки творчого портрету. У 100-річний ювілей Ігоря Костецького (1913–1983):
www.ji-magazine.lviv.ua (Дата звернення 12.10.2020).
15. Шлеймович М. Костецький Ігор // З-над Божої ріки. Літературний бібліографічний словник Вінниччини / Упор. і заг. ред. А. М. Подолинного.–Вінниця: Континент-ПРИМ, 2001. С. 163–164.
16. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя.–К. : Смолоскип, 2009.– 42 с.–(Серія «Пролегомени»).
17. Шуткевич О. Костецький оголошує «мистецький безвіз» // День. 11 травня. 2018. № 81–82.